

УДК 655.3.066.22/.24(477)"1933/1935"

Олена Тихоненко,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України

Різноманіття образотворчих видань 1933—1935 років

У статті проаналізовано образотворчі видання 1933—1935 рр., наявні у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України. Наведено класифікацію цих видань, залежно від їхньої видової приналежності та тематичного спрямування. Зокрема, наголошується на значенні образотворчих видань у сегменті дослідження історичного розвитку країни та суспільства в аналізованій період.

Ключові слова: аркушеве видання, види образотворчих видань, плакат, соціалістичний реалізм, індустріалізація, колективізація, культурна революція.

Упродовж 30-х рр. ХХ ст. в Україні було видано чимало друкованих творів образотворчого мистецтва. Необхідно зазначити, що на той час вони були досить актуальними та популярними, їх використовували з агітаційно-політичною метою. Художньо оформлені плакати, портрети, репродукції з картин випускалися великими тиражами й розповсюджувалися по всіх областях України.

Образотворчі видання (ОВ), що зберігаються у Державному архіві друку, є досить важливим сегментом у структурі загального фонду друкованої продукції Книжкової палати України, який уміщує різновидовий матеріал зі значними хронологічними та функціональними діапазонами. ОВ, наявні у фонді, містять відомості про історичні події, кризь які довелося пройти нашій країні та її народів упродовж ХХ ст. Більшість із цих видань відображали політичну ситуацію в державі, окремі етапи її розвитку, а крім того, виконували певні функції, покладені на них владою з метою маніпуляції суспільною свідомістю, тож вони є красномовними свідками своєї епохи. Дослідити ці матеріали є завданням теперішніх науковців, а також усіх тих, хто прагне дізнатися про історію своєї Вітчизни не лише з підручників, а й завдяки різноманітним документам, до яких, безумовно, можна віднести й численні образотворчі видання різних років.

Українське мистецтво ХХ ст. завжди було предметом уваги мистецтвознавців, проте виклад його історії за радянських часів перебував під пильною цензурою. Не заохочувалося дослідження і так званих "формалістичних течій", і національних особливостей художнього процесу. Найретельніше переглядалася творча спадщина першої третини століття, коли митці у своїй творчості прагнули бути національно свідомими, формували різні творчі угруповання. Тоді існували дві частини України — "радянська" й "буржуазна", а чимало українських художників взагалі працювали у Парижі, Мюнхені, Берліні, Празі, Варшаві. За різних ідеологічних обставин імена багатьох з них були викреслені з історії українського мистецтва [6]. Після проголошення незалежності України з'явилися можливості для об'єктивного та ідеологічно незаангажованого дослідження означеної проблематики. Крім того, в умовах становлення молоді держави вкрай актуальним є неупереджене висвітлення маловідомих, раніше ретельно приховуваних або й зовсім забутих сторінок її історії. Тільки з крахом тоталітарної системи окреслилися реальні можливості для ґрунтового та об'єктивного вивчення процесів, що відбувалися тоді в українському мистецтві [8; 9]. Саме цим, вочевидь, і викликаний інтерес су-

часних дослідників із різних галузей знань (мистецтвознавців, документознавців, істориків та культурологів) до мистецтва першої третини ХХ ст. У своїх працях вони прагнуть ліквідувати лакуни й відтворити цілісну картину його розвитку. З'явилася низка наукових публікацій, спрямованих на подолання "білих плям" та переосмислення подій художнього життя в Україні за сталінської доби, зокрема й аналізованого періоду.

У роботах вітчизняних і зарубіжних науковців висвітлено різні аспекти вивчення образотворчих видань 30-х рр. ХХ ст. Окремі їхні види, у тому числі й плакат, розглядають такі українські дослідники у галузі бібліографії мистецтва, документознавства та мистецтвознавства, як Т. Галькевич, О. Донець, І. Золотоверха, Л. Гутник [2], О. Калашнікова [5], О. Лагуненко [6; 7], З. Лашкул, Г. Юхимець, І. Цинковська [11], М. Шатрова [12], В. Шевченко [13] та інші.

Хоча ОВ 1930-х рр. й стали предметом численних ґрунтовних досліджень, проте недостатньо уваги було приділено класифікації цього виду друкованої продукції та її тематиці. *Об'єктом* вивчення, якому присвячено цю статтю, є образотворчі видання 1933—1935 рр., що зберігаються у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України, *мета* публікації — висвітлення результатів аналізу цього масиву друкованої продукції, що передбачає такі *завдання*: проаналізувати наявні образотворчі видання досліджуваного періоду, класифікувати їх за видами та тематичним спрямуванням, ввести до наукового обігу матеріали для подальшого вивчення особливостей історичного розвитку УСРР та Радянського Союзу в цілому в першій половині 30-х рр. ХХ ст.

У фонді Державного архіву друку зберігається 295 друк. од. образотворчих видань 1933—1935 рр., переважна більшість яких — аркушеві (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісний склад образотворчих видань 1933—1935 рр.

Рік	Друк. од.	У % від заг. к-сті
1933	95	32,21
1934	75	25,42
1935	125	42,37
Всього за 1933—1935	295	100

Характерною особливістю цього асортименту друкованої продукції є її двомовність: часто текст наводиться однією мовою, а вихідні відомості — іншою (йдеться здебільшого про українську та російську). У таких випадках мова

визначалась за мовою основного тексту видань, а не вихідних відомостей. Однак є й такі, де сам текст дублюється кількома мовами. Як видно з табл. 2, серед ОВ переважають україномовні — 203 друк. од., або 68,81%, російськомовних видань 71 друк. од. (24,06%), проте хронологічно простежується тенденція до збільшення відносної частки останніх. Щодо ОВ українською мовою, то вони також зазнали помітних змін протягом аналізованого періоду: поступово зменшується кількість, а згодом і зовсім зникають видання з дотриманням норм старого правопису. Так, у 1933 р. вони ще зустрічаються, а ось серед видань 1934 та 1935 рр. таких уже немає. Спостерігається й інша тенденція — у текстах ОВ все більше трапляється русизмів, очевидним є вплив російської мови та поступове витіснення української.

Якщо простежити "географію" випуску тогочасних образотворчих видань, які представлені у фонді Державного архіву друку (табл. 3), то лідером є місто Харків — 163 друк. од., що становить 55,25% усіх видань аналізованого періоду. Київськими видавцями було випущено 44 друк. од. (14,92%). На 29 ОВ (9,83%) зазначено одразу два міста — Київ та Харків, це продукція видавництва "Мистецтво" та "Радянська школа" (нині — "Освіта") 1934—1935 рр. Варто наголосити, що більшість видань у вихідних відомостях містить інформацію і про друкарню, і про видавця, які у деяких випадках знаходились у різних містах (і навіть республіках). Тож місце випуску цього асортименту видавничої продукції визначалось саме за місцезнаходженням видавця. На 57 друк. од. (19,32%) ОВ інформація про нього відсутня.

Таблиця 2

Кількісний розподіл образотворчих видань за мовою

Мова	Рік	1933		1934		1935		Всього за 1933—1935	
		друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %
українська		72	75,78	57	76,00	75	60,00	204	69,15
російська		17	17,89	16	21,34	38	30,40	71	24,06
німецька		2	2,11	—	—	10	8,00	12	4,07
польська		2	2,11	1	1,33	—	—	3	1,02
їдиш		2	2,11	1	1,33	—	—	3	1,02
українська, російська		—	—	—	—	2	1,60	2	0,68
Всього		95	100	75	100	125	100	295	100

Таблиця 3

Кількісний розподіл образотворчих видань за місцем видання

Місце видання	Рік	1933		1934		1935		Всього за 1933—1935	
		друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %
Київ		4	4,21	5	6,67	35	28,00	44	14,92
Харків		65	68,42	42	56,00	56	44,80	163	55,25
Київ, Харків		—	—	17	22,66	12	9,60	29	9,83
Полтава		—	—	2	2,67	—	—	2	0,68
Без місця видання		26	27,37	9	12,00	22	17,60	57	19,32
Всього		95	100	75	100	125	100	295	100

Серед видавців ОВ за аналізований період, представлених у фонді Державного архіву друку, безумовним лідером є "Мистецтво" (119 друк. од., або 40,34%), яке в той час переважно спеціалізувалося на випуску агітаційних, громадсько-політичних плакатів, портретів представників влади або ідеологів комунізму й навіть плакатів з настановами щодо науково обґрунтованого ведення сільськогосподарських робіт (наприклад, серія видань "Сівозміни для колгоспів", плакат "Піонери! Буякова свинка загрожує засівам цукрових буряків!"), а також військових навчально-наочних посібників: "Ручні гранати", "Матеріальна часть 76 мм. пушки образца 1902 г.", "Як захищатися від отруйних речовин" (фото 1).

Фото 1

На другому місці за кількістю наявних у фонді Державного архіву друку образотворчих видань — "Радянська школа" (56 друк. од., або 18,98%), яка випускала навчальні плакати (наочні посібники) з математики ("Таблиця множення", "Вимірювання площ", "Вимір об'ємів", "Поверхні і об'єми призми і циліндрів", "Годинниковий циферблат", "Метрична система мір"), хімії ("Схема виробництва нітратної кислоти з амоніаку", "Схема виробництва нітратної кислоти з селітри", "Кам'яне вугілля" (фото 2), німецької мови, а також серію навчально-наочних посібників для початкової школи із зображеннями різноманітних тварин (фото 3, 4).

Фото 2

Фото 3

Фото 4

Цікаво, що більшість образотворчої продукції цього видавництва друкувалась паралельно двома мовами — українською та російською (а деякі видання — ще й польською та на їдиші), при цьому тиражі україномовних видань у декілька разів перевищували російськомовні. На третій сходинці за кількістю ОВ — "Держсільгоспвидав" (33 друк. од., або 11,58%), продукція якого була покликана допомагати розбудові колгоспів, сприяти отриманню високих урожаїв, застосуванню технічних новинок у веденні сільського господарства, боротьбі зі шкідниками полів тощо. Також у фонді зберігаються 18 друк. од. (6,1%) образотворчих видань для дітей (паперові маски тварин та конструктори — фото 5, 6) 1933 р., які було випущено "Молодим більшовиком".

Фото 5

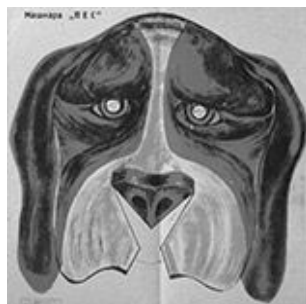

Фото 6

Ще один показник, за яким аналізувались наявні у фонді образотворчі видання, — тираж. У табл. 4 наведено кількісний розподіл образотворчих видань за тиражними групами. Агітаційні, громадсько-політичні, рекламно-інформаційні, а також навчальні образотворчі видання друкувались переважно найбільшими тиражами. Найчисельнішою є група від 10 до 50 тис. пр. (123 друк. од., або 41,69%), менш чисельними — групи від 1 до 5 тис. пр. (77 друк. од., або 26,11%) та від 5 до 10 тис. пр. (76 друк. од., або 25,77%). Найменше ОВ аналізованого періоду (по 1 друк. од., або 0,34%) належить до груп від 500 пр. до 1 тис. пр. та понад 100 тис. пр.

У ході дослідження видового різноманіття аналізованого асортименту наявних у фонді Державного архіву друку образотворчих видань за основу їхньої класифікації та характеристики було взято ДСТУ 3017—95 "Видання. Основні види. Терміни та визначення" [3], методичні рекомендації "Опис аркушевих образотворчих документів" [11], а також розроблені фахівцями Книжкової палати України "Схему класифікації образотворчих видань" [10] та "Інструкцію з добору видань для відображення у "Літописі образотворчих видань" [4]. В останній пропонується розрізняти такі види ОВ: образотворчі плакати, портрети, художні репродукції, естампи, образотворчі листівки, альбоми, календарі, книжки-картинки, книжки-розмальовки, книжки-іграшки, комікси. У свою чергу, ці види деталізуються й конкретизуються за рахунок їхньої типізації (поділу на типи). Практичного застосування ця схема класифікації ОВ набуває у "Літописах образотворчих видань". Частково її можна використати й щодо аналізованої продукції (табл. 5).

З табл. 5 видно, що абсолютну більшість у досліджуваному фонді ОВ 1933—1935 рр. становлять плакати — 255 друк. од. (86,44%), зокрема:

- нормативні та виробничо-практичні (75 друк. од., або 25,43%) — це плакати, які є настановами у професійній та непрофесійній діяльності людей і містять тексти у вигляді правил, інструкцій, рекомендацій та зображення;

- навчальні (наочні посібники) (65 друк. од., або 22,03%) — видані на допомогу викладанню, вивченню та вихованню, містять зображення та систематичні відомості наукового або прикладного характеру, передбачені навчальною програмою, подані у зручній для вивчення і викладання формі;

- громадсько-політичні (60 друк. од., або 20,34%) — призначені для наочної агітації та пропаганди, містять зображення з пояснювальним текстом або без нього;

- інформаційні та рекламні (28 друк. од., або 9,49%) — подають відомості про певні анонсовані події або ж рекламують їх, містять зображення об'єктів та, як правило, короткі відомості про них;

- агітплакати (27 друк. од., або 9,15%) — масові політичні аркушеві образотворчі видання, цільовим призначенням яких є агітація на виконання конкретних політичних та народно-господарських завдань, на боротьбу з негативними явищами суспільства.

Таблиця 4

Кількісний розподіл образотворчих видань за тиражними групами

Тираж	Рік		1933		1934		1935		Всього за 1933—1935	
	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %		
до 0,5 тис. пр.	1	1,05	—	—	—	—	1	0,34		
до 1,0 тис. пр.	1	1,05	2	2,67	2	1,60	5	1,69		
до 5,0 тис. пр.	28	29,47	18	24,00	31	24,80	77	26,11		
до 10,0 тис. пр.	26	27,37	23	30,66	27	21,60	76	25,77		
до 50,0 тис. пр.	36	37,90	28	37,33	59	47,20	123	41,69		
до 100,0 тис. пр.	—	—	2	2,67	3	2,40	5	1,69		
більше 100,0 тис. пр.	1	1,05	—	—	—	—	1	0,34		
без зазначення тиражу	2	2,11	2	2,67	3	2,40	7	2,37		
Всього	95	100	75	100	125	100	295	100		

Кількісний розподіл образотворчих видань за видами

Види ОВ	Рік		1933		1934		1935		Всього 1933—1935	
	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %	друк. од.	у %
плакати, у т. ч.:	75	78,95	69	92,00	111	88,8	255	86,44		
нормативні, виробничо-практичні	16	16,84	32	42,67	27	21,60	75	25,43		
навчальні (наочні посібники)	11	11,58	15	20,00	39	31,20	65	22,03		
громадсько-політичні	14	14,74	18	24,00	28	22,40	60	20,34		
інформаційні, рекламні	14	14,74	3	4,00	11	8,80	28	9,49		
агітаційні	20	21,05	1	1,33	6	4,80	27	9,15		
портрети	—	—	5	6,67	10	8,00	15	5,09		
картки, листівки	1	1,05	—	—	1	0,80	2	0,68		
бланки	1	1,05	1	1,33	3	2,40	5	1,69		
аркушеві видання для дітей (маски, паперові конструктори)	18	18,95	—	—	—	—	18	6,10		
Всього	95	100	75	100	125	100	295	100		

Варто зазначити, що певні плакати важко віднести до якоїсь однієї тематичної групи. Наприклад, деякі видання виробничо-практичного спрямування мають також агітаційний характер.

Ще один особливий вид образотворчих видань, представлений у фонді Державного архіву друку, — це портрети. За аналізований період їх нараховується 15 друк. од. (5,09%), усі вони випущені у видавництві "Мистецтво", переважна більшість із них містить зображення вождів Комуністичної партії, представників владної верхівки, ідеологів та натхненників комунізму: "Карл Маркс" (1934 р., з фото на лінолеумі вирізав художник В. Касіян), "В. І. Ленін" (1934 р., худож. Ф. Кричевський), "Михайло Євдокимович Чуvirін. Голова Всеукраїнської ради професійних спілок" (1934 р., худож. І. Шульга), "Павло Петрович Постишев. Секретар ЦК КП(б)У" (1935 р., з фото Ф. Петрова гравіював Кузнецов, друкував на офсеті С. Жаров). Дослідник А. Авраменко зазначає, що портрети вождів — обов'язкова складова тоталітар-

ної пропаганди. Леніна на численних зображеннях показано як натхненника й організатора перемоги: у революційній боротьбі, громадянській війні, поширенні комуністичної влади на весь світ. Портрети Сталіна не менш ефективно підтримували культ особи "батька народів", підкреслювали його "божественність", адже вони часто містили риси іконографічних канонів. Загалом, подібність до ікон помітна на багатьох портретах радянських вождів. А. Авраменко наголошує, що соцреалістична концепція їхнього зображення перетікає в ідею лику, ікони, ідола [1, с. 68]. Проте серед образотворчих видань фонду за 1933—1935 рр. представлені також портрети видатних митців, переважно письменників, творчість та погляди яких, як стверджувалось у радянській пропаганді, не суперечили панівній ідеології або й сприяли її утвердженню та зміцненню. Це, наприклад, "Тарас Шевченко" (1934 р., худож. Ф. Кричевський) (фото 7), "Т. Г. Шевченко (автопортрет)" (1935 р.), "М. Горький" (1934 р., худож. Б. Карпов) (фото 8), "Ромен Роллан" (1935 р., ред. Б. Вольський) (фото 9).

Фото 7

Фото 8

Фото 9

У досліджуваному масиві документів образотворчі листівки представлено лише 2 друк. од. (0,68%), їх можна віднести до підвиду громадсько-політичних: вони містять зображення відповідної тематики й були випущені з метою пропаганди та наочної агітації.

У ході аналізу фонду образотворчих видань 1933—1935 рр., що зберігаються Державному архіву друку Книжкової палати України, виявлено також низку видань, які складно віднести до певної із уже названих категорій. Тож, за функціональним призначенням їх було виокремлено у групи "бланки", а також з урахуванням цільової аудиторії — "аркушеві видання для дітей". Наявні бланки (5 друк. од., або 1,69%) — це образотворчі аркушеві видання, призначені

для внесення в них інформації (у тому числі й фотографій) про ударників соціалістичної праці ("Знатные люди социалистических полей", "Наши знатные люди", видавництво "Облхудожник", 1935, худож. Конев), а також для заповнення колгоспами планів і строків виконання сільськогосподарських робіт та фіксації їхнього дотримання ("План весняної сівби та його виконання", Держсільгоспвидав, 1934, 1935). До видань для дітей віднесено 18 друк. од. (6,1%), з яких 9 друк. од. — паперові конструктори серії "Виріж і склей" і стільки ж само — маски (машкари) тварин, які також необхідно вирізати й склеювати (видавництво "Молодий більшовик", 1933, худож.: В. Рифтін, Б. Білопольський, С. Кирилов; конструктор І. Дмитренко).

Аркушеві образотворчі видання, що зберігаються у Державному архіві друку, унікальні: тут міститься значна кількість ОБ першої половини ХХ ст., є примірники, що збереглися лише у цьому фондї й становлять незаперечну історичну та культурну цінність для дослідників із різних галузей знань та прийдешніх поколінь. З огляду на поважний вік видань та їхню нетривку матеріальну основу — папір, забезпечення фізичного збереження документального фонду є одним із головних завдань науково-практичної діяльності Книжкової палати України. Не менш важливим є всебічне вивчення цієї продукції, її класифікація, типізація, каталогізація, внесення детальної інформації про неї до баз даних, оцифрування найцінніших та найцікавіших видань, а також тих, стан яких украй незадовільний. Вагоме значення має й популяризація інформації, отриманої у результаті таких досліджень, адже це приверне увагу науковців та надасть змогу порівняти образотворчі видання, що зберігаються у різних фондах, виявити унікальні та рідкісні документи, а можливо, й поповнити Державний архів друку виданнями, яких у ньому бракує.

У наступній частині публікації буде проаналізовано тематичне різноманіття аркушевих образотворчих видань 1933—1935 рр., наведено чимало цікавих зразків плакатного мистецтва того періоду, а також розглянуто історичні та соціальні обставини, що обумовлювали специфіку й проблематику, порушувану в цих виданнях.

Список використаної літератури

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920—1930-х рр. як засіб пропаганди / А. В. Авраменко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 101 : Теорія та історія культури. — С. 66—72.
2. Гутник Л. Інформаційний потенціал українського кіноплаката 1960—1970 років : (за матеріалами зібрань НБУВ) / Л. Гутник // Наукові праці бібліотеки ім. В. І. Вернадського. — 2005. — Вип. 14. — С. 612—628.

3. ДСТУ 3017—95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. — Чинний від 1996—01—01. — К. : Держстандарт України, 1995. — III, 47 с. — (Державний стандарт України).
4. Інструкція з добору видань для відображення у "Літописі образотворчих видань" / упоряд.: О. Б. Зубарєва, Л. А. Кириченко ; Кн. палата України. — К. : [б. в.], 2000. — 5 с.
5. Калашнікова О. А. Зображальний аспект візуальної мови графічного дизайну : (на матеріалі плаката) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Калашнікова Олена Андріївна ; Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. — Х., 2011. — 20 с.
6. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. / Лагутенко Ольга Андріївна ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, [Нац. акад. образотвор. мистецтва і архіт.]. — К., 2008. — 36 с.
7. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття / Ольга Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2006. — 238, [1] с.
8. Роготченко О. О. Образотворче мистецтво радянської України 1930-х років : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Роготченко Олексій Олексійович ; Львів. акад. мистецтв. — Львів, 2004. — 19 с.
9. Роготченко О. О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / Олексій Роготченко ; Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучас. мистецтва. — К. : Фенікс, 2007. — 604, [3] с.
10. Схема класифікації образотворчих видань // Літопис образотворчих видань, 2009 / уклад.: В. О. Кочупалова, Л. П. Хамрук ; Кн. палата України. — К. : Кн. палата України, 2010. — С. 72.
11. Цинковська І. І. Опис аркушевих образотворчих документів / І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К. : НБУВ, 2000. — 71 с.
12. Шатрова М. Б. Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996—2005) : монографія / Марина Шатрова ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Каф. бібліотекознав. і бібліогр. — Рівне : Дятлик М. С., 2011. — 256 с.
13. Шевченко В. Я. Композиція плаката : навч. посіб. / В. Я. Шевченко ; Харків. держ. акад. дизайну і мистецтва. — Х. : Колорит, 2007. — 133 с.

(Закінчення у наступному номері)

Надійшла в редакцію 25 травня 2012 року

УДК 655.3.066.22/.24(477)"1933/1935"

*Олена Тихоненко,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України*

Різноманіття образотворчих видань 1933—1935 років*

У Державному архіві друку Книжкової палати України серед аркушевих образотворчих видань першої половини тридцятих років минулого сторіччя переважають плакати. Розглянемо їхню тематику на тлі історичних подій того часу, а також у руслі виникнення, розвитку й зникнення мистецьких течій та напрямів.

Упродовж 1917—1930 рр. було закладено фундамент, на якому в подальшому розвивалось мистецтво радянського плаката, були сформульовані основні сутнісні та художні принципи його створення. Дослідниця О. Калашнікова називає такі чинники, під впливом яких, на її думку, розвивався плакат першої третини ХХ ст.:

— соціальні катаклізми, що обумовили необхідність агітації, використання гасел, закликів й у зв'язку з цим актуалізували пошук нових засобів виразності для створення "нового мистецтва";

— наявність попереднього досвіду щодо створення зображення, яке містить елементи умовності у своєму вирішенні (модерн, кубізм);

— необхідність формування нової суспільної й візуальної домінанти — образу трудівника, гегемона;

— моральне старіння попереднього зорового стереотипу [3].

У 1933—1935 рр. великими тиражами видавалися агітаційні плакати, які вважалися на той час найважливішими. У них знайшли втілення політичні, соціальні та культурні гасла доби, а також популярні образи "буржуя", "пролетаря", "червоноармійця" [11, с. 32]. Від художників вимагалися прояв класової свідомості та активна участь у класовій боротьбі. Постанова ЦК ВКП(б) від 11 березня 1931 р. "Про плакатну літературу" орієнтувала художників та видавців на піднесення плакатного мистецтва, підкреслюючи його значення як важливого засобу ідеології і наголошуючи на необхідності підвищення його політичного та професійного рівня в подальшому [6, с. 172]. 23 квітня 1932 р. з прийняттям постанови ЦК ВКП(б) "До реорганізації літературних і мистецьких організацій" було розпочато знищення ще почасти існуючої свободи творчості на всій території ССРР і, звичайно, УСРР (так називалися країна і республіка до 1936 р.) [8, с. 249]. Митцям необхідно було уникати проявів національної своєрідності, залишаючи місце для деяких поверхових рис "національної форми" у сталінській редакції.

Нова ера історії вітчизняного мистецтва розпочалася рішенням XII з'їзду РКП(б) про перехід "від мітингової агітації до масової". У цей період плакат пропагував досягнен-

ня громадського, політичного, господарського життя, викликані індустріалізацією і колективізацією країни. Для цього необхідна була нова художня форма. У прагненні віднайти її створюється плакат, побудований на поєднанні зображення елементів індустріального світу — кранів, верстатів, тракторів — з шрифтами, яким надається пластична змістовність. Нерідко художники малюють одну або дві фігури на фоні новобудов, міських кварталів, реконструйованих сіл, пов'язуючи зображення з відповідним текстом. Плакати 30-х рр. більше були наближені до життя, ніж твори попереднього десятиріччя. Це проявилось і в тому, як змінювалися їхні образи, що втратили притаманну їм у 20-ті рр. деяку абстрагованість [6, с. 167, 170, 176]. Виникає й абсолютно новий тип плаката — синтез фотомонтажу з елементами графіки (його створення є заслугою Г. Клуциса), що іще більше додавало творам реалістичності. Плакати того періоду відображали боротьбу радянського народу за соціалізм, проти міщанства, бюрократії тощо. Важко назвати галузь суспільного життя, яку б оминули увагою художники-плакатисти. Боротьба пролетаріату за соціальну справедливість, роль партії та її вождів у будівництві Радянської республіки, колективізація, індустріалізація, антирелігійна, антифашистська та антикапіталістична пропаганда — ось далеко не повний перелік плакатної тематики першої половини 30-х рр. ХХ ст. [6, с. 172].

Чимало образотворчих видань аналізованого періоду, представлених у фонді Державного архіву друку, присвячені індустріалізації, яку також називають сталінською індустріалізацією. Це був процес прискореного нарощування промислового потенціалу Радянського Союзу, покликаний скоротити відставання його народного господарства від показників економічного розвитку капіталістичних країн. Початок соціалістичної індустріалізації як складової частини "триденного завдання з докорінної перебудови суспільства" (індустріалізація, колективізація сільського господарства та культурна революція) був закладений першим п'ятирічним планом розвитку народного господарства (1928—1932). Розглянемо деякі зразки соціальних плакатів 1933—1935 рр., присвячених індустріалізації**: "Справа чести шахтарів опанувати техніку, дати вугілля заводам СРСР. Пролетарському Донбасу — більшовицькі кадри — передову техніку", "Пролетаріят переміг на одній шостій земної кулі, під проводом Комінтерну пролетарська революція переможе в цілому світі", "Розгорнемо та зміцнимо виробництво речей широкого вжитку. Виконаймо найважливіше господарсько-політичне завдання партії та уряду" (1933 р., худож. А. Коротков),

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 10. — С. 34—38.

** У назвах і гаслах плакатів збережено орфографію та пунктуацію оригіналу. Більшість розглянутих видань були випущені видавництвом "Мистецтво", тому видавець зазначений після назв лише тих видань, які випущені іншими видавництвами та організаціями.

"Хай живе 1 травня, бойовий огляд революційних сил міжнародного пролетаріату!" (1934 р., худож. П. Луганський), "Зробимо транспорт фортецею соціалізму!" (1935 р., худож. Е. Світличний, або, за іншими джерелами, Є. Світличний) (фото 1), "Під прапором партії більшовиків, під керівництвом Ленінського ЦК і вождя світового пролетаріату тов. Сталіна — вперед, до вершин радості і щастя людства!" (1935 р., худож. В. Саввін, або Савін) (фото 2), "Хай живе XVIII жовтень!" (1935 р., худож. Ю. Ендржеєвський, прізвище зустрічається й в інших варіантах — Ендржеєвський та Ендржеєвський).

Фото 1

Фото 2

На цих плакатах бачимо типові образи радянських робітників на тлі "плодів" індустріалізації — паротяга, літаків, вагонеток із вугіллям, вдалині помітні труби заводів і будівельні крани. Простежується також притаманна радянським плакатам динаміка.

Якщо перейти до другої складової згаданого "триєдиного завдання", а саме до колективізації сільського господарства, то тут також можна навести чимало показових робіт, таких як: "Колгоспники та радгоспники поширюйте високоякісне вівчарство" (1933 р., худож. В. Кравченко), "Вчасно підготуймо насіння до весняної сівби" (1933 р., худож. В. Могилевський), "Успехи колективізації — торжество ленинського учіння. Под керівництвом партії Леніна і еє большевистского ЦК во главе с тов. Сталиным Советская Украина одержала блестящую победу на колхозных полях" (1933 р., худож. В. Саввін), "Колгоспна бригада бойова ланка в боротьбі за врожайність соціалістичних ланів", "Заскиртуєм хліб у строк, на колгоспних на покосах не

Фото 4

Фото 5

Фото 3

загіне й колосок" (1933 р., худож. М. Каплан) (фото 3), "Всі до колективної більшовицької боротьби із шкідниками поля. Організована й правильна боротьба із шкідниками цукрового буряка підвищує його врожайність" (1933 р., худож. Хижняк).

Гасла на плакатах цієї тематики тепер, через вісім десятиліть, шокують і приголомшують, адже їх було створено саме тоді, коли по українських селах лютував голод, і на тлі цих подій влада засобами плакатного мистецтва закликала людей до вчасного проведення посівної, збирання рекордних урожаїв, вихваляла успіхи і досягнення колективізації. Не менш цинічними виглядають нині й гасла з плакатів наступних після голодного 33-го років: "Іде весна, парує день, в колгоспі наша сила, цвіте країна молода, могутня і щаслива" (1934 р., худож. Б. Білопольський), "Більшовики колгоспів мусять знати трактор, як снайпер рушницю" (б. в., 1934 р., В. Фатальчук), "Жодного втраченого колоска не залишимо в полі" (1935 р., худож. Е. Світличний) (фото 4), "Зустріти наступну весну 1935 р. цілком озброєними! Вчасною підготовкою до весняної засівної кампанії забезпечити раннє закінчення сівби і тим самим добитися більш високого врожаю. П. Постишев", "Ударники соціалістичних ланів! Змагайтеся за високу якість обробітку буряків!" (1935 р., худож. М. Сліпченко) (фото 5), "Ми повинні 1935 рік зробити роком високого врожаю при всяких кліматичних умовах. Постишев" (1935 р., худож. В. Вовченко), "Виконання хлібоздачі — перша заповідь" (1935 р., худож. В. Онуфрійчук) (фото 6).

Фото 6

Усі ці соціалістичні заклики, звісно, лунають енергійно, зображення на плакатах також пасують до гучних гасел. Проте після голодної колективізації, кривавої індустріалізації та в розпал нещадних репресій такі оптимістичні образи викликали у заляканих громадян щонайменше суперечливі почуття.

Що стосується третьої складової "триєдиного завдання з докорінної перебудови суспільства" — культурної революції, то передусім варто роздумувати, у чому вона полягала. Культурна революція була спрямована на "перевиховання" мас — на "комунізацію" та "радянізацію" масової свідомості, на розрив з традиціями історичної (дореволю-

ційної) культурної спадщини через більшовицьку ідеологізацію культури. На передній план висувалося завдання зі створення так званої "пролетарської культури", заснованої на марксистсько-класовій ідеології, "комуністичному вихованні", масовості культури, зорієнтованої переважно на малограмотні верстви суспільства. Основною функцією мистецтва в СРСР було виховання "нової радянської людини". Протягом усієї історії держави за допомогою літератури та засобів масової інформації, монументального мистецтва та живопису, всенародних свят, демонстрацій і фестивалів утверджували та нав'язували "незаперечні істини": трудящі всіх національностей у СРСР люблять свою батьківщину за її соціалістичну сутність — за справедливу демократичну Конституцію, гуманізм, колгоспний лад, щасливе і заможне життя та інші досягнення соціалізму. Саме радянське мистецтво пропаганди створювало віртуальний образ суспільства достатку. Виховання нового покоління в цьому дусі було важливим завданням, що стояло перед соціалістичною пропагандою. Населення раділо, що живе у державі з "найдосягнатишою демократією у світі", в якій воля людей відіграє помітнішу роль, ніж будь-де [1, с. 67]. Тривалий час соцреалізм залишався головним візуальним засобом агітації за утопічне комуністичне суспільство, сприяв формуванню світогляду та поведінки людей. Влада СРСР досконало володіла технікою "промивання мозку" (англ. brainwashing), а мистецтво слугувало "ідейній переробці трудящих у дусі соціалізму" [1, с. 70]. Прикладом подібного виховання нової радянської культури можуть бути такі плакати: "Колгоспнице, дбай за культурний побут колгоспного села!" (1934 р., худож. В. Фатальчук) (фото 7), "До нових перемог на культурному фронті" (1934 р., ред. Н. Гречишніков), "Мобілізуем красноармейську активність на боротьбу за культурне та харчове обслуговування. Образцовий харчовий блок — показовий культурний воїнський частини" (1934 р., худож. Г. Дубинський), "Під більшовицьким проводом політвідділів МТС розгорнімо політвиховну роботу в колгоспах!" (1934 р., худож. В. Вовченко), "Міцніють більшовицькі колгоспи, розцвітає заможне культурне життя колгоспників. Працюйте в колгоспі чесно й бережіть колгоспне добро — в цьому шляху до заможного життя" (1935 р., худож. Е. Світличний). Особливу увагу приділялась антирелігійній пропаганді, промовистим свідченням якої є, наприклад, плакат "Рвіть залишки релігійних пут — вони заважають будувати соціалізм!" (1935 р., худож. Н. Карповський) (фото 8).

Фото 7

Фото 8

В окрему групу виділені плакати, присвячені утвердженню нової ролі жінок в соціалістичному суспільстві, які, на думку більшовиків, повинні були працювати на рівних із чоловіками, також прагнучи усіма силами побудувати нове соціалістичне суспільство. Яскраво ілюструють це такі образотворчі видання: "Жінко пролетарко! До нових перемог!

За техніку, культуру, за новий побут" (1933 р., худож. М. Волкова), "Добиймося ще більших успіхів в справі виховання жіночих пролетарських мас в дусі боротьби за цілковиту перемогу соціалізму, в дусі виконання великих заповітів нашого вчителя Леніна". Сталін" (1934 р., худож. Б. Білопольський), "Кожному колгоспові — сезонні ясла. Ясла звільняють колгоспницю-матір для продуктивної роботи в полі" (1934 р., худож. О. Судомора).

Боротьба зі шкідливими звичками, пропаганда здорового способу життя, занять фізкультурою та спортом також мала місце в той період: "З новими рекордами прийдемо до фінішу світової спартакіади!" — закликає плакат 1935 р. художника І. Падалки — представника мистецької школи бойчукістів, якого згодом, у 1936 р., було винувачено в українському буржуазному націоналізмі, а вже наступного року страчено як "ворога народу". Творчість репресованих плакатистів заслуговує окремої уваги і може бути розглянута в подальших публікаціях при дослідженні наступного періоду розвитку аркушевих образотворчих видань в СРСР — другої половини 1930-х рр.

Радянська влада не лише прагнула привести народ до нового життя, а й зацікавлена була в тому, щоб втримати людей від усіх можливих вад, адже трудові ресурси тоді використовувались на повну потужність. Різно засуджувалось безвідповідальне ставлення до роботи, пропагувалось неухильне дотримання дисципліни, самовіддане виконання трудових обов'язків. Ось гасла плакатів, присвячених цій тематиці: "Підготуймо коня до весняної сіви! Який догляд — такі й коні" (1933 р., худож. П. Луганський), "Нещадно карати крадіїв вантажу на транспорті" (1933 р., худож. В. Нерубенко), "За хорошу організацію животноводческого хозяйства Госстрах предоставляет колхозам льготы. За безхозяйственное отношение к скоту Госстрах прекращает страхование" ("Вукхудожник", 1933 р., худож. Пржевський), "Беречь коня — дело чести и долг каждого осовиохиловца, комсомольца и колхозника. Памятка по сохранению и содержанию коня" ("Вукхудожник", 1934 р., худож. В. Бирюков), "Трактористе! Следуй за правильным живлением трактора паливом, водою, повітрям, мастилом" (1934 р., худож. Е. Світличний), "Товар продавати точною, чистою вагою", "Товар продавати точною, повною мірою", "Запишіть у книгу скарг про всі хиби, що заважають розгортанню радянської культурної торгівлі" (Вид-во Наркомвнугоргу УСРР, 1935 р., склав Л. Машкевич).

Фото 9

Елементом відповідального ставлення до виконання трудових обов'язків було й дотримання правил техніки безпеки, до якого закликали видання, адресовані різним категоріям робітників, як-от для трактористів: "Трактористе! Оглянь трактора перед роботою. Несправність у тракторі призводить до нещасних випадків і завдає збитків державі", "Трактористе, бережи своє здоров'я. Під час руху трактора не перевіряй механізмів, не скидай і не надівай пасів" (1933 р., худож.: П. Луганський та М. Волкова); для шахтарів: "Навантажуючи вагонетку, не ставай проти люка!", "Не підіймайся в скіпі", "Не свердли в завалі, користуйся хідником" (Вид-во РПСУ "Український робітник", 1935 р.); для пішоходів та пасажирів громадського транспорту: "Підпорядковуйся сигналам світлофору!", "Не стрибай на ходу! 90% нещасних випадків

трапляється з вини самих пасажирів", "Не ходи бруком, ходи тротуаром. Пішоходець! Йдучи бруком ти заважаш рухові транспорту й це небезпечно твоєму життю!" (фото 9), "Громадянин! Додержуй основні правила вуличного руху" (1933 р., худож. І. Проскураков, псевд. — Кеша).

Берегти своє здоров'я на виробництві й у побуті закликали громадян такі плакати: "Бригадире-колгоспнику! Виконуй санітарний мінімум у таборі! Це застереже бригаду від загрозливих хвороб", "Організуй першу допомогу на полі! Убережеш робочу силу в постійній бригаді" (1933 р., худож.: П. Луганський та М. Волкова), "За новий культурний быт. За чисту й культурну парикмахерську", "За новий культурний быт. Чистота залог здоров'я" (Вид-во Харківського обласного комітету Червоного хреста, 1935 р., худож.: Р. Клиш, І. Шошенський, авт.: д-р М. Каганов, А. Подраж[ш]анський).

Ще однією домінуючою темою образотворчих громадсько-політичних та агітаційних видань того часу була майбутня війна, яку проти країни робітників і селян от-от мав розпочати світовий капітал. У 30-ті рр. радянська пропаганда переконувала народ у тому, що загострення суперечностей імперіалізму набуло таких масштабів, які загрожували не лише безпеці СРСР, а й існуванню всього людства [6, с. 177]. Наведемо зразки антикапіталістичних та антиімперіалістичних гасел із плакатних видань: "У героїчній боротьбі за повалення капіталізму ростуть і міцніють юні могутні батальйони світової армії комсомолу, батальйони світової пролетарської революції!" (фото 10), "Пролетарі всіх країн, пригноблені народи колоній, вище прапор Леніна—Сталіна! Вперед на штурм капіталізму!" (1934 р., 1935 р., худож. П. Горілий), "Перетворимо війну імперіалістичну на війну громадянську" (1935 р., худож.: В. Саввін, К. Бульдін), "Справа паризьких комунарів — безсмертна" (1935 р., худож. М. Сліпченко). Фашизм також піддавався осуду й жорсткій критиці, у тому числі й у творах

Фото 10

плакатного мистецтва: "Бойовий привіт комсомольцям Німеччини, Польщі, Італії, мужнім бійцям проти фашизму!" (1935 р., худож. М. Щеглов), "Трудящі! Всі на допомогу жертвам фашистського терору!" (1935 р., худож. П. Пархет), "Братам по класу, в'язням капіталізму, жертвам кривавого фашизму, борцям за перемогу робітничого класу — наш пролетарський привіт!" (1935 р., худож. Ю. Ендржеєвський). Щоправда, такі заклики аж ніяк не заважали більшовицькій владі співпрацювати з урядами країн, в яких було встановлено фашистський та нацистський лад.

У період загрози нової війни плакатисти, знову ж таки з подачі влади, закликали народ зміцнювати оборону країни, мобілізували його на відсіч агресорові [6, с. 176]: "Той, хто посміє переступити наші межі, буде розгромлений вщент. (Ворошилов)" (1935 р., ред. Д. Гринєць). Також у 1930-ті рр. було видано чимало плакатів оборонної тематики, де прославлялася непереможна Червона армія, лунали заклики до поповнення її лав: "Комсомольці, овладейте технікою, готовьтесь стать летчиками, танкистами, артиллеристами!" (фото 11), "Країні Рад — багатогісячне плем'я безстрашних пілотів", "Привет новому пополнению рядов Красной армии, готовому по большевистскому бороться и побеждать!", "Хай живе Червона армія — вірний вартовий завоювань жовтня" (фото 12), "16 літаків гігантів піднесуться над Країною Рад!"

(1934 р., 1935 р., худож. П. Горілий); видання "Розвивайся, прапор жовтня!" (1934 р., худож. В. Вовченко; музика М. Коляди, слова І. Микитенка), окрім зображень червоноармійців, містить також текст та ноти однойменної агітаційно-закличної пісні.

Фото 11

Фото 12

За таких умов постійної готовності до військових дій не менш актуальними були й плакати з цивільної оборони: "На основе соцсоревнования и ударничества ликвидируем противоздушную неграмотность широких масс трудящихся" ("Укрполіграфоб'єднання", 1933 р.), "Пионеры, учитесь владеть противгазом!" (1935 р., худож. І. Шульга) (фото 13), "Пионеры и школьники, вступайте в кружки Красного креста, сдавайте нормы на значок БГСО (Будь готов к санитарной обороне СССР)" (Вид-во Харківського обласного комітету Червоного хреста, 1935 р., худож. А. Бельський), "Як захищатися від отруйних речовин" (1935 р., худож. П. Борисенко, склав О. Кулик).

Фото 13

Окрему групу образотворчих видань становлять плакати рекламного змісту, однак і вони, окрім своєї основної функції — повідомлення про певний товар або послугу, часто носили також агітаційний або громадсько-політичний характер. У досліджуваному фонді були виявлені такі рекламно-інформаційні ОВ: "Друга всесоюзна лотерея Червоного хреста і Червоного півмісяця С.Р.С.Р. На засоби лотереї посилено роботу оздоровлення праці й побуту трудящих" (фото 14), "Друга всесоюзна лотерея Червоного хреста і Червоного півмісяця С.Р.С.Р. Купуючи квитка лотереї ти зміцнюєш матеріальну базу соціалістичної перебудови побуту трудящих" ("Укрполіграфоб'єднання", 1933 р.), "Екстренні виклики набирайте тільки двома цифрами" (б. в., 1933 р., худож.: П. Луганський та М. Волкова) (фото 15), "Ганчір'я і старий папір є сировина для паперової промисловости. Пайовику! Збери й здай ці покидьки крамницям і ларькам споживкооперації, де одержиш за них гроші і крам" (1933 р., худож. С. Григор'єв), "Санаторий работников прес-

сы "Комуніст" (Вид-во НКЛП—УСРР УПТ, 1934 р.), "Красный крест — на службу шахтеру. Шахтеры! Вступайте в члены Красного креста, крепите санитарную оборону страны", "Технику — на службу санитарной обороне СССР. Покупай билеты 4-й всесоюзной лотереи Красного креста и Красного полумесяца СССР! Крепите санитарную оборону нашей социалистической родины" (Вид-во Харківського обласного комітету Червоного хреста, 1935 р.), "Днепр. Украинский маршрут по Днепру..." (видання Упр. нач. укр. маршрутів ОПТЗ, Т-ва пролетарського туризму та екскурсій, 1935 р.).

Фото 14

Фото 15

Висновки. Дослідження образотворчих видань дає змогу прослідкувати не лише етапи та тенденції у розвитку мистецтва, а й віхи історії держави, еволюцію суспільства. На початку 1930-х рр. митці ще мали певний простір для виявлення свого "Я", їхня творчість ще не була чітко регламентована правлячою партією. Виконуючи замовлення держави, вони ще могли пропонувати власні творчі відповіді. Але показово стає відмінність між неокласикою і соціалістичним реалізмом: коли втручання ідеології змінює ставлення до традиції класичного реалізму та її опрацювання, мистецтво потрапляє у сферу тяжіння інших цінностей. Середовище стає іншим і спонукає до якісних змін усіх процесів розвитку мистецтва [4; 5]. Однак "закручування гайок" у мистецтві вже розпочалось і відчувалось усе виразніше. Митців усе жорсткіше примушували виконувати певні політичні функції, і твори талановитих художників, скульпторів, архітекторів стали вагомими аргументами у руках владної верхівки, допомагаючи маніпулювати свідомістю громадян, мистецтво розглядали як інструмент для задоволення духовних потреб людей і як засіб керування ними. Пропаганда найяскравіше виявляється в образотворчості тоталітарних держав, до яких належав і Радянський Союз. Вивчення її ролі в мистецтві СРСР особливо актуальне в контексті дослідження радянської історії та деміфологізації певних її аспектів, способів запровадження методу соцреалізму. Обраний період був перехідним, знаковим для становлення

радянського режиму; відображення цього перелому спостерігається і в художній сфері: зміна мистецької парадигми з авангарду на соцреалізм, який насправді був партійним (колективним) соцреалізмом, що розквітав під відомим ленинським гаслом "Треба мріяти!". Найпоширеніше визначення методу соцреалізму як "зображення життя в його революційному розвитку", що є "національним за формою і соціалістичним за змістом", передбачає реалізм мрії, зміст якої — грандіозне бачення нового світу, який буде партія [1, с. 66, 71].

В українській художній культурі ХХ ст. тоталітарне мистецтво охоплює більше ніж півсторічний відрізок часу. Його початок збігається зі святкуванням 50-ліття Й. Сталіна (1929), утвердженням культу його особи та переходом до масових репресій [7]. Тридцять років увійшли у вітчизняну історію мистецтва як часи протиріч та знищення мистецьких законів жанру. Головним замовником була правляча Комуністична партія, вожді якої стверджували, що діють від імені робітничого класу. Від митців-графіків вимагалось зображення пролетарських почуттів та ідей. Таке завдання одразу увійшло в дисонанс із нормальним художнім процесом і вже до середини 30-х рр. спочатку призупинило, а згодом практично знищило головну ідею мистецтва — свободу у виборі теми, сюжету, образу. Зразки тогочасних плакатів продемонстрували регрес і повну залежність митця від влади, що призвело до зниження рівня усієї графічної творчості на теренах Радянської України і відкрило шлях до кон'юнктурної творчості у галузі плаката — найрозповсюдженішого пролетарського мистецтва того періоду [8, с. 268].

Колекція зразків плакатного мистецтва, що зберігається у фонді аркушевих образотворчих видань Державного архіву друку Книжкової палати України, має неабиякий дослідницький потенціал. Вивчення науковцями наявних у ній документів більш ніж вісімдесятирічної давнини набуває значної актуальності не лише в контексті розкриття історичної правди про події тридцятих років минулого століття, а й з огляду на стан збереження друкованої продукції. Адже як видання плакат недовговічний, що пояснюється його цільовим і тематичним призначенням: він розрахований на миттєвий вплив, цьому призначенню підпорядкована і його зовнішня форма — крихкий папір, нетривкий фарби тощо. Ось чому цей вид ОВ, хоч він і доволі часто випускався досить великими тиражами, вкрай рідко тепер потрапляє у букіністичну мережу, а зберігається переважно у нечисленних архівах та колекціях (цим і пояснюється унікальність аналізованого фонду). Проте кожен плакат, як і будь-яке інше видання, — це пам'ятка своєї доби. До того ж, у мистецтві плаката — масовому й такому, що оперативному реагує на найважливіші події сучасного життя, цей зв'язок проявляється найвідчутніше. Плакат також є своєрідним витвором графічного мистецтва, рисунком, композиція якого не тільки розроблялась художником, проте часто й власноруч відтворювалась ним на камені (автолітографія). Він — невід'ємна частина культури, свідок духовного життя, своєрідний образотворчий документ епохи, плакат "говорить" складною мовою, що вбирає елементи різних видів вітчизняного та світового мистецтва, сприяє естетичному вихованню широких мас. І в цьому його основне значення [2, с. 628; 10, с. 61].

Серед аналізованого масиву аркушевих образотворчих видань 1933—1935 рр. за видовою ознакою були виокремлені такі: плакати (у тому числі інструктивно-методичні та виробничо-практичні, навчальні та наочні посібники, громадсько-політичні, рекламно-інформаційні, агітаційні), листівки (картки), портрети, а також бланки та аркушеві видання для дітей (маски, паперові конструктори). Плакати з-поміж усіх названих видів ОВ представлені найбільше. Спектр порушених у них тем досить широкий: видання того періоду присвячені індустріалізації, колективізації, вихо-

ванню нової масової культури, боротьбі з імперіалізмом, капіталізмом та фашизмом, цивільній обороні, техніці безпеки на виробництві, охороні здоров'я населення тощо. У цілому перша половина 30-х рр. ХХ ст. характеризується різноманіттям тематики соціальних плакатів на тлі єдиного стилю художнього втілення. Реалістичність плакатів, впізнавані образи представників робітничого класу, колгоспного селянства, динамічні зображення, пропаганда, енергійні гасла — ось риси, притаманні соціальним плакатам часів індустріалізації та колективізації, що відбувалися в Україні.

Проведене дослідження охоплює лише незначний, проте дуже показовий період розвитку радянського мистецтва загалом та образотворчих видань зокрема. Тож перспективним напрямом для подальших досліджень є вивчення тематики ОВ другої половини 1930-х рр. на тлі історичних умов, в яких вони створювалися.

Список використаної літератури

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920—1930-х рр. як засіб пропаганди / А. В. Авраменко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 101 : Теорія та історія культури. — С. 66—72.
2. Гутник Л. Інформаційний потенціал українського кіноплаката 1960—1970 років : (за матеріалами зібрань НБУВ) / Л. Гутник // Наукові праці бібліотеки ім. В. І. Вернадського. — 2005. — Вип. 14. — С. 612—628.
3. Калашнікова О. А. Зображальний аспект візуальної мови графічного дизайну (на матеріалі плаката) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Калашнікова Олена Андріївна ; Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. — Х., 2011. — 20 с.
4. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. / Лагутенко Ольга Андріївна ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, [Нац. акад. образотвор. мистецтва і архіт.]. — К., 2008. — 36 с.
5. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття / Ольга Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2006. — 238, [1] с.
6. Павлов В. П. Українське радянське мистецтво 1920—1930-х років / В. П. Павлов. — К. : Мистецтво, 1983. — 191 с. — (Нариси з історії українського мистецтва).
7. Роготченко О. О. Образотворче мистецтво радянської України 1930-х років : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Олексій Олексійович Роготченко ; Львів. акад. мистецтв. — Львів, 2004. — 19 с.
8. Роготченко О. О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / Олексій Роготченко ; Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучас. мистецтва. — К. : Фенікс, 2007. — 604, [3] с.
9. Склярєнко Г. Деякі поняття і терміни в українському мистецтві ХХ століття / Г. Склярєнко // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології : наук. зб. Ін-ту мистецтвознав., фольклористики та етнології НАН України. — К., 2002. — Т. 1. — С. 73—82.
10. Шатрова М. Б. Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996—2005) : монографія / Марина Шатрова ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, каф. бібліотекознав. і бібліогр. — Рівне : Дятлик М. С., 2011. — 256 с.
11. Шевченко В. Я. Композиція плаката : навч. посіб. / В. Я. Шевченко ; Харків. держ. акад. дизайну і мистецтва. — Х. : Колорит, 2007. — 133 с.

В статтю проаналізовані зобразительні видання 1933—1935 гг., представленні в фонде Государственного архива печати Книжной палаты Украины. Приводится классификация этих изданий, в зависимости от их видовой принадлежности и тематического направления. В частности, внимание акцентируется на значении зобразительных изданий в сегменте исследования исторического развития страны и общества в анализированный период.

The graphic editions of 1933—1935 years, which are represented in The State Archives of Printing of The Book Chamber of Ukraine, are analyzed in the article. The classification of these documents, depending on their species and subjects, is given. In particular, attention is focused on the importance of graphic editions in the segment of the research of the historical development of the state and society in the analyzed period.

Надійшла в редакцію 25 вересня 2012 року